

pregledni znanstveni članek
prejeto: 2011-03-24

UDK 904:94(497.47)«394»

POSKUS LOCIRANJA BITKE PRI FRIGIDU LETA 394 NA OBMOČJU MED SANABORJEM IN COLOM

Andrej ŠTEKAR
34151 Opčine (TS), Ul. Alpini 32, Italija
e-mail: andrej.stekar@tin.it

IZVLEČEK

V prispevku je na podlagi ogleda terena in upoštevajoč vojaško taktiko tistega časa podan poskus natančnejše lokalizacije znane bitke pri Frigidu, kjer sta se leta 394 spopadli Evgenijeva in Teodozijeva vojska. Kljub temu da naj bi se v tej bitki spopadli dve številčni vojski, do danes še niso bili najdeni nobeni konkretni dokazi, ki bi z gotovostjo potrdili točen kraj spopada.

Ključne besede: Frigidus, Teodozij I., Evgenij, Arbogast, Arbiton, rimska vojska, burja, Sanabor, Col, Orešelj, Kovk, Vipava, Ajdovščina, sv. Danijel, Bela

TENTATIVO DI LOCALIZZAZIONE DELLA BATTAGLIA DEL FRIGIDO DEL 394 NELLA ZONA TRA SANABOR E COL

SINTESI

Nel 394 l'imperatore romano Teodosio I mosse le sue truppe da Constantinopoli per sconfiggere l'usurpatore Flavio Eugenio che controllava la parte occidentale dell'impero. La battaglia decisiva tra i due eserciti si svolse nei pressi del fiume Frigidus che gli storici e gli archeologi identificano con il fiume Vipava o con il suo affluente Hubelj. Secondo alcuni scrittori dell'epoca la battaglia fu molto cruenta e durò addirittura due giorni. Finora non è stata trovata nessuna traccia di questa grande battaglia che potrebbe essersi svolta nella zona tra i paesi Sanabor e Col. In questa ristretta e difficilmente accessibile area passava la principale strada che collegava Aquileia con Emona e la zona si presta benissimo per un agguato nel quale le truppe dell'usurpatore Eugenio avrebbero potuto facilmente bloccare, accerchiare e distruggere le truppe di Teodosio. L'area presa in considerazione è sicuramente strategica dal punto di vista militare in quanto vi si trovano tuttora diverse fortificazioni miliari costruite in epoca moderna. Tenendo conto della forza delle truppe miliari romane dell'epoca, è stato ricostruito un possibile scenario militare, cercando di dimostrare che la zona è il posto ideale per fermare ed accerchiare un nemico che stesse tentando di passare il passo Ad Pirum per entrare in Italia.

Parole chiave: Frigidus, Teodosio I, Eugenio, Arbogaste, esercito romano, Sanabor, Col, Orešelj, Kovk, Vipava, Ajdovščina, sv. Danijel, Bela.

UVOD

Po tragičnemu porazu rimske vojske leta 378 pri Adrianoplu in smrti cesarja Valenta je cesar Gracijan za avgusta vzhodnega dela cesarstva izbral Teodozija. Leta 383 je uzurpator Magno Maksim dal ubiti Gracijana. Zaradi težav s Perziji in nejasnosti glede statusa Gracijanovega polbrata Valentinijana II., ki je vladal Italiji, delu Ilirika in Afriki je Teodozij počakal nekaj let in šele leta 388 napadel uzurpatorja Maksimina in ga premagal na bojnem polju pri Sisku in Ptuju. Maksimin se je zatekel v utrjeni Oglej, kjer pa so ga usmrtili lastni vojaki. Po zmagi je Teodozij na prestol zahodnega dela cesarstva ponovno postavil mladega Valentinijana in se poročil z njegovo sestro Gallo. Teodozij se je ustavil v zahodnem delu cesarstva za več let, in sicer do leta 391. Pred vrnitvijo v Kostantinopol je Teodozij določil generala Arbogasta za varuha mladoletnemu Valentinijanu. Leta 392 so našli Valentinijana II. mrtvega. Ni jasno, ali je storil samomor ali so ga umorili. V zadevo pa je bil gotovo vpleten njegov svetovalec in varuh Arbogast, ki se je odločil, da poišče kandidata, ki bi na prestolu nasledil Valentinijana. Našel ga je v učitelju retorike Evgeniju, ki je bil povzdignjen v avgusta. Teodozij uzurpatorja Evgenija ni napadel takoj, temveč je počakal do leta 394. Po smrti žene Galle je Teodozij pripravil vojaško ekspedicijo in krenil na pot z namenom, da uredi razmere v zahodnem delu cesarstva. Evgenijevo vojsko je vodil Arbogast, ki je bil izkušen vojaški poveljnik. V bitki pri Frigidu¹ je Evgenij postavil zasedo, v kateri bi moral uničiti Teodozijevo vojsko. Na Teodozijevi strani se je bojeval večji kontingent Gotov, ki so bili poraženi v velikem številu v poskusu preboja skozi Arbogastove vrste. Zaseda bi se morala zaključiti tako, da bi skupina Arbogastovih vojakov Teodozijeve čete napadla v hrbet. To se ni zgodilo, ker je poveljnik, ki bi moral Teodozija napasti iz zasede, prešel na cesarjevo stran in s to potezo rešil Teodozija. Ta izdaja je Teodoziju omogočila, da je Evgenija ponovno napadel. Ni jasno, ali je bitka trajala en dan ali mogoče celo dva (Springer, 1996, Paschoud 1997). Gotovo pa je Teodozij sovražnika napadel dvakrat. Prvi napad je bil zavržen in na bojišču je obležalo veliko Teodozijeve Gotov. Med drugim napadom naj bi se dvignila burja, ki je pihala proti obrambni črti in motila Evgenijevo vojsko. Arbogastove čete je zajela panika in Teodoziju je preboj uspel. Evgenija so usmrtili, Arbogast pa si je sodil sam. Po bitki je Teodozij poraženi vojski prizanesel in nadaljeval svojo pot v Italijo ter prišel v Oglej, kjer se je srečal z milanskim škofom Ambrozijem. Pot je zaključil v Milanu, kjer je nekaj mesecev po bitki leta 395 umrl (Lippold, 1980, Leppin, 2008, Maraval, 2009).

DOSEDANJI POSKUSI LOCIRANJA BITKE

Zgodovinar Otto Seeck in avstro-ogrski častnik Georg Veith sta že pred stoletjem trdila, da se je bitka pri Frigidu odvijala na področju Vrhpolj med Dupljami in Zemonom (Seeck - Veith, 1913, 10). Zgodovinarja sta trdila, da sta Evgenij in Arbogast to obrambno črto izbrala zato, ker bi Teodozij na grebenu, ki se dviga tik nad Vrhpoljem, težko razporejal svoje čete.



Pogled z Zemona proti Vrhpolju, kjer naj bi se na podlagi Seeck-Veithove teorije odvijala bitka med Teodozijem in Evgenijem.

The view from Zemono towards Vrhpolje, which the Seeck-Veith theory indicates as the site of the battle between Theodosius the Great and Flavius Eugenius.

S podobno razporeditvijo čet se strinja tudi Francois Paschoud (Paschoud, 1979, 480–482), ki je svoji raziskavi priložil specialko z včrtano glavno rimsko cesto in njen možen potek nad Budanjami (Paschoud, 1979, priloga 4). Avtor si je območje ogledal dvakrat, in sicer leta 1975 in leta 1977, toda kot je sam priznal, nekoliko v naglici, ker je bilo takrat območje pod strogim nadzorom JLA (Paschoud, 1997, 280). S potekom bitke na tej lokaciji se strinja tudi Davorin Vuga, ki pravi, da je Arbogastova zapora potekala nekako v črti majhnih kop pri vaseh Zemono in Duplje, s tem da je zapirala jezičasto ravnico pred Vrhpoljami (iz smeri reke Vipave) in se zaključila na obeh omenjenih vzpetinah (Vuga, 1984, 16). S hipotezo o bitki pri Vrhpoljah se v glavnem strinja tudi profesor Rajko Bratož, čeprav se ne spušča v vprašanje kraja odločilnega spopada in ne načanja taktičnih in logističnih vprašanj (Bratož, 1994, 35).

Drugi avtorji postavljajo lokacijo bitke pri Frigidusu nekam k Hublju, ki teče mimo obzidja nekdanje Castrae

¹ Natančnejši potek bitke in vse do sedaj znane vire, ki poročajo o njej, je podal prof. Rajko Bratož v svoji monografiji *Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških avtorjev* (Bratož, 1994). Razni viri v izvornem jeziku in prevodi, ki se nanašajo na bitko pri Frigidu, so prisotni tudi v delu *Clavstra Alpivm Ivliarvm I Fontes* (Sašelj - Petru, 1971).

oz. sedanje Ajdovščine in se po kratkem toku izliva v bližnjo Vipavo. Karl Pick in Walter Schmid trdita, da je Evgenij svoj štab postavil na Ustje in da je bojna črta potekala od tam proti Ajdovščini (Pick, K. – Schmid, W., 1922–1924, 308). Jaro Šašel v svojem opisu rimske štabne baze na Hrušici sicer bitko opiše in omenja, da je Frigidum fluvium pravzaprav Hubelj pri trdnjavi Castra (Ajdovščina) (Šašel, 1988, 15), vendar se ne spušča v natančnejšo lokalizacijo bitke.

Marko Frelih (Frelih, 2002 in 2003) ponuja popolnoma drugačno lokacijo bitke, in sicer nekje v Posočju. To pomeni, da bi Teodozij namesto glavne poti v Italijo preko Hrušice izbral drugo pot, ki je od Logatca vodila proti Tolminu in preko Kobarida v Čedad. Freliha moti predvsem nenavadno zarisana reka Frigidus na Tabuli Peutingeriani (Frelih, 2003, 39). Na omenjenem zemljevidu je tok Frigidusa podoben sedanjemu toku reke Soče. Zaradi tega Frelih Sočo istoveti s Frigidusom in znamenito bitko postavi na ne natančneje določeno lokacijo v Posočje.

STRATEŠKI RAZLOGI ZA POSTAVITEV BITKE PRI FRIGIDUSU MED COLOM IN SANABORJEM

Seeck in Veith sta v svoji raziskavi bitke uvodoma predpostavila, da je v njej sodelovalo ogromno število vojakov (preko 100.000) (Seeck, 1913, 13). Drugi temeljni element za ta dva raziskovalca je bila burja, ki v zgornji Vipavski dolini dosega izredno moč (Seeck, 1913, 7). Trdila sta, da so bile Evgenijeve čete postavljene na obrambni bojni črti, ki naj bi se raztezala od Dupelj mimo Vrhpolj do Zemona (Seeck, 1913, 10). Taka bojna črta naj bi bila obvladljiva z izredno velikim številom vojakov. Polja in terase med Dupljami in Zemonom so danes precej gosto poseljena in precej obdelana. Južno od Zemona so pred nekaj leti speljali avtocesto, vendar nikjer niso našli morebitnih ostankov bitke niti grobov padlih vojakov. Dolina reke Bele se od Cola proti Vrhpolju širi in pobočja Kovka postajajo položnejša. Razporeditev Evgenijeve vojske na tem območju ne bi bila najprimernejša z vojaškega vidika, saj bi se lahko Teodozijevo vojska kljub deloma strmemu in kraškemu območju, ki se spušča proti Vrhpoljam, vseeno razporedila v bojne vrste.

Kljub temu da je glede številčnosti rimskih enot v IV. stoletju še veliko nejasnosti, nekateri sodobni avtorji (Goldsworthy, 2007, 210; MacDowall, 2001, 26; Le Bohec, 2008, 204; Heather, 2005, 227; Barbero, 2005, 130) pri analizi sodelujočega števila vojakov v vojnih operacijah rimske vojske v drugi polovici IV. stoletja trdijo, da so v pomembnih bitkah tistega časa operirale dobro izurjene enote, ki so v povprečju štejele od 10.000 do 20.000 vojakov. Celotna rimska vojska naj bi v vzhodnem delu cesarstva v IV. stoletju po svojem obsegu, v številni mornarici, štela okrog 330.000 vojakov (Treadgold, 2007, 84). Vendar je treba pri tem velikem številu vojakov upoštevati, da je ta del cesarstva obsegal ogromno območje, ki je pokrivalo ves Balkan z

nevarnimi mejami na vzhodu, današnjo Turčijo z mejo s Perzijo, Bližnji Vzhod in sredozemski pas Afrike. Država je morala nadzorovati svoja ozemlja, predvsem pa svoje meje, zlasti tiste, ob katerih so bili sosedi precej napadalni. Cesarju je bil v uporabo in naporitev na ogrožena območja na razpolago samo manjši del te velike vojske. Upoštevajoč dejstvo, da je bila bitka pri Frigidusu v bistvu civilna vojna, v kateri je pod vodstvom dveh različnih vladarjev nastopala ista vojska, bo poskus rekonstrukcije bitke na izbranem območju slonel na predpostavki, da sta se spopadli dve večji armadi, ki sta šteli vsaka od 10.000 do 20.000 vojakov. Zgoraj omenjenim teorijam je mogoče dodati še dejstvo, da je Teodozij po zmagi nad uzurpatorjem Maksiminom leta 388 preselil na vzhodni del cesarstva nekatere izbrane čete (Leppin, 2008, 137) in da je Evgenij nadzoroval ves zahodni del cesarstva, v številni Ilirik, ki je bil pod nadzorom Nikomaha Flavijana (Leppin, 2008, 251). Temu je treba dodati, da Teodoziju ni prišla iz Afrike nobena vojaška pomoč (Leppin, 2008, 258), da so Teodozijevo vojsko kar dvakrat porazili Goti, in sicer leta 380 (Heater, 2006, 235) in leta 391 (Leppin, 2008, 243). Mogoče je imel Teodozij kljub zgoraj navedenim argumentom številčno premoč zaradi gotskega kontingenta in bi torej njegov korpus lahko imel nekoliko večje število vojakov (15.000–20.000) v primerjavi z Evgenijevimi enotami (10.000–15.000). To sta bili za tiste čase dve veliki vojski, ki sta terjali od obeh vladarjev veliko napora in organizacijskih sposobnosti. Teodozij je verjetno imel pri sestavi svojih enot še nekaj več težav, saj je bila približno šestnajst let pred Frigidusom rimska vojska vzhodnega dela cesarstva drastično uničena in premagana pri znameniti bitki pri Adrianoplu. Tu je poleg elitnih čet in raznih generalov padel sam cesar Valent. Zaradi pomanjkanja izurjenih vojakov v vzhodnem delu cesarstva je Teodozij med svoje čete očitno sprejel tudi večji kontingent gotskih vojakov, ki so kasneje sodelovali v bitki pri Frigidusu. V bitkah število vojakov ni vedno odločujoče. Pomembnejša je njihova izurjenost, da operirajo v najrazličnejših pogojih, njihova disciplina, da natančno in vztrajno izvedejo vse zastavljene operacije, njihova oprema in logistika (predvsem redna prehrana velikih enot). Upoštevajoč dejstvo, da je imel Teodozij večji kontingent Gotov, lahko zaključimo, da je mogoče imel številčno premoč, vendar te enote niso bile zelo disciplinirane, še manj pa izurjene za operacije na zahtevnem terenu. Konkretno je šlo v primeru bitke pri Frigidusu za napad na dobro branjene položaje na težko prehodnem terenu, ki ga je sovražnik predhodno izbral prav zato, da bi otežil namere napadalca.

Pri odločilni bitki med Teodozijem in Evgenijem je bilo obema vladarjema jasno, da mora eden izmed njiju uničiti nasprotnika. Še posebno je bilo to jasno Evgeniju oz. njegovemu generalu Arbogastu. Arbogast je bil izkušen vojak, ki je uspešno sodeloval pri najrazličnejših vojnih operacijah, zlasti na Renu (Leppin, 2008, 244). Arbogast je kot Teodozijev poveljnik vedel za usodno na-

pako, ki jo je naredil uzurpator Maksimin leta 388, ko se je s svojimi četami zaprl v utrjeno mesto Oglej, misleč, da je tam na varnem pred Teodozijem. Kot dober vojak je izkoristil odlične pogoje, ki mu jih je nudil teren, ki se nahaja prav na prehodu »Alp« med Hrušico in Ajdovščino. Odločil bi se lahko tudi za obrambo na Hrušici, kjer bi na dobro utrjenih pozicijah zlahka zaustavil napredujočo vojsko, vendar bi se ta lahko umaknila npr. v Emono, tam prezimila, počakala na okrepitev in spomladi ponovno napadla sovražnika. Bitka na Hrušici bi odločilni dvoboj dveh vladarjev samo časovno premaknila. Arbogast je torej iskal način, da dokončno uniči Teodozijevo vojsko oz. samega cesarja. To je bilo mogoče izvesti nekje, kjer bi bile Arbogastove čete v taktično boljšem položaju in bi tako imele več možnosti za odločilno zmago tudi z manj številčno vojsko. Gotovo je Arbogast tudi vedel, da ima Teodozij med svojimi četami konjenico, ki se je v raznih bitkah izkazala kot nevaren dejavnik. Prav v bitki pri Adrianoplu leta 378 je gotska konjenica odločilno prispevala k porazu rimske vojske (MacDowall, 2001, 76). V klasični frontalni bitki na odprtem terenu bi lahko rimska ali gotska konjenica udarila sovražnika v bok ali celo v hrbet. Najboljša pozicija za Arbogasta bi bila tista, pri kateri se konjenica ne bi mogla razporejati v bojne enote in odločilno vplivati na potek bitke.

Postavitev Evgenijeve vojske na Hublju oz. pred vrati Ajdovščine je taktično malo verjetna, saj se Ajdovščina nahaja v sami Vipavski dolini, na ravninskem področju, kjer bi lahko obe vojski manevrirali z precejšnjo lahkoto in se razporejali po lastnih željah. Tudi Teodozijeva konjenica bi se lahko razporedila pred Ajdovščino in postala nevaren dejavnik v bitki. V tem primeru bi bili opisi bitke nekoliko drugačni. Ajdovščina je nedvomno pomembno arheološko najdišče (Osmuk, Svoltjšak, Žbona-Trkman, 1994). Arheologi so ob kopanju za razne infrastrukture v okolici Ajdovščine večkrat našli na rimske najdbe, vendar sledov večje bitke še niso odkrili.

Freljih trdi, da ni razlogov, da bi Evgenij gradil improvizirano leseno oporišče na Zemonu, če pa je imel v zaledju, v današnji Ajdovščini, mogočno trdnjavo z masivnim zidovjem in z obrambnimi stolpi (Freljih, 2003, 37). Avtor pozabi, da je Arbogast postavil zasedo in da je prav teren med Vrhpoljami in Hrušico najprimernejši za zasedo. Castra ni bila primerna za postavitve zasede, saj se nahaja že globoko v ravninskem delu Vipavske doline. Trditev, da je mogoče Teodozij uporabil cesto mimo Mosta na Soči in Tolmina je nenavadna, saj bi uporabil stransko pot namesto glavne in krajše »avtoceste« do Ogleja. Na dvome v zvezi z upodobitvijo reke Frigidus na Tabuli Peutingeriani pa je argumentirano odgovoril Mihelič (Mihelič, 2005).

ANALIZA TERENA NA OBMOČJU MED SANABORJEM IN COLOM

Najkrajša kopna pot z Balkana v Italijo je nedvomno vodila preko Emone, Longatica, prelaza Ad Pirum

in dalje po Vipavski dolini proti Italiji. Rufin iz Ogleja (Rufino, 1986, 174) govori o zasedi, ki naj bi jo postavil Evgenij. Pravi teren za zasedo, kjer bi Evgenij lahko zlahka ustavil napredujočo Teodozijevo vojsko in jo obenem obkolil in uničil, je območje, ki se spušča od Hrušice proti Ajdovščini, in sicer natančneje področje, ki gre v skoraj ravni črti po višje ležeči cesti od Predmeje do Starega gradu pri Colu ali pa po nižje ležeči cesti od Predmeje po dolini hudournika Bele do vasice Sanabor, ki leži točno pod Starim gradom. To območje



Stari Grad (Trilek) ob glavni cesti Ajdovščina–Ildrija pred Colom.

Old Castle (Trilek) by the Ajdovščina–Ildrija main road, before Col.

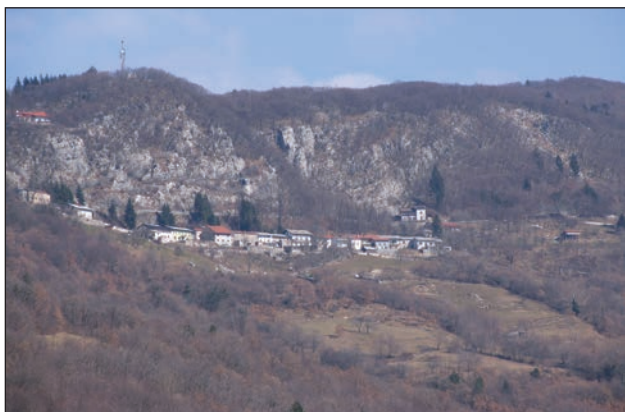
je relativno ozko in težje prehodno, saj so pobočja, ki se spuščajo med Colom in hudournikom Bela, na nekaterih točkah izredno strma.

Po vsej verjetnosti je glavna rimska cesta potekala približno po sedanji trasi glavne ceste, ki pelje od Hrušice proti Ajdovščini. Možna pa je tudi, da se je del glavne ceste odcepil nekje med Podkrajem in Colom in skozi Sanabor tekla nižje po dolini potoka Bele proti Vrhpoljam in dalje v vas Vipavo. O tej možnosti priča dejstvo, da se na notranji strani cerkvenega zidu cerkve sv. Danijela pri Sanaborju nahaja rimski miljniki, postavljeni leta 364–367 za časa vladarja Valentinijana in Valensa (Petru, 1975, 123). Na točno isti geografski višini, vendar nekoliko višje, so na dvorišču Starega gradu leta 1874 našli drug miljniki, ki so ga postavili za časa vladarja Julijana iz l. 361–362 (Petru, 1975, 122). Postavitve obeh miljnikov na isti geografski točki verjetno ni naključna. Zelo možno je, da sta obstajali dve poti, ki sta deloma paralelno vodili iz Ajdovščine proti Hrušici. Prva, mogoče starejša, je vodila iz Ajdovščine po Vipavski dolini in se nato dvigovala mimo Sanaborja po dolini hudournika Bele proti Colu. Pot je bila nekoliko bolj strma le med Sanaborjem in Orešljem. Zgornja pot, ki



Rimski miljnik na pokopališčnem zidu cerkve sv. Danijela pri Sanaborju.
Roman milestone in the cemetery wall of St. Daniel's Church near Sanabor.

teče bolj ali manj po sedanjí trasi glavne ceste, je sicer položnejša, vendar je bila njena izgradnja tehnično bolj zahtevna. Drugih, krajših poti med Emono in Oglejem



Zaselek Spodnji Orešelj, ki leži tik pod sedanjo glavno cesto Col–Pokraj.
The hamlet of Spodnji Orešelj, situated right under the current Col–Pokraj main road.

ni bilo, razen če ne bi Teodozij hotel zaobiti sovražnika preko Postojne ali preko Posočja.

Evgenij bi lahko postavil svojo obrambno črto na dveh lokacijah, ki sta obe strateško izredno zanimivi. Prva bi lahko bila na področju zaselka Orešelj, ki se nahaja nekaj sto metrov pred Colom v smeri proti Podkrajju. Tu se glavna cesta Podkraj–Col nahaja na izredno težko prehodni točki, saj so pobočja Višenjskega vrha in Korenovega vrha zelo strma in v določenih krajih celo navpična. Pobočje, ki se spušča proti Sanaborju, je tudi precej strmo. Na tej točki je očitno obstajala neka obrambna črta, saj so bili tu vidni ostanki utrd, o katerih govori Müllner (Müllner, 1879/1996, 148), ki je evidencialni tudi nekatere arheološke najdbe. Nad Orešljem se nahaja strma vzpetina, imenovana Šance, kjer je gotovo obstajala večja utrdba (Müllner, 1879/1996,

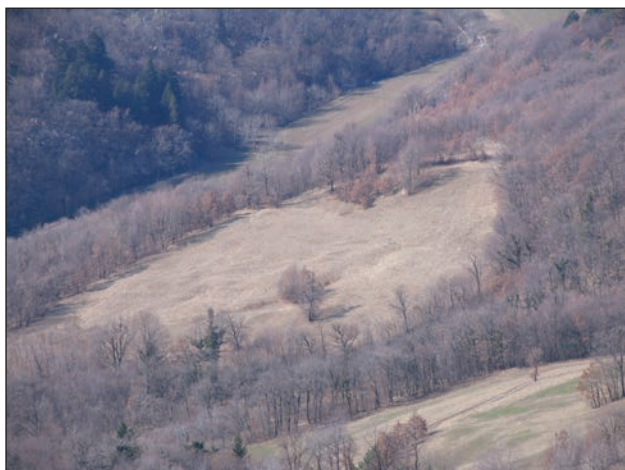


Pogled s Šanc na dolino reke Bele proti Sanaborju. Pod strmimi pečninami Šanc so vidne hiše Zgornjega Orešlja. Na desni je viden hrib Kovk, v ozadju pa Vipavska dolina in Vrhpolje.

A view of the Valley of the Bela River from Šance towards Sanabor. The houses of Zgornji Orešelj can be seen under the Šance crags. On the right, the Kovk hill, in the background, the Vipava Valley and Vrhpolje.

148). Žal je to območje arheološko še neraziskano in uničeno zaradi postavitve oddajnika. S strateškega vidika bi imele lahko tu svoje pozicije Evgenijeve čete, ki bi zaprle pot napredujoči Teodozijevo vojski, ki bi na tem območju težko razporejala svoje vojake. Teodozijeve čete bi se lahko spustile po ravninah proti Sanaborju, kjer pa bi jih Evgenijeve čete z lahkoto zadržale. Med drugim bi lahko Evgenij izkoristil bližnjo vojaško postojanko na Colu. Zaradi strmice terena bi bila konjenica neuporabna.

Druga obrambna pozicija bi lahko bila postavljena na nekoliko širši frontni črti, ki gre od hriba Leskovec po grebenu v dolino reke Bele tik za cerkvijo sv. Danijela pri Sanaborju in bi se po grebenu dvignila mimo Starega



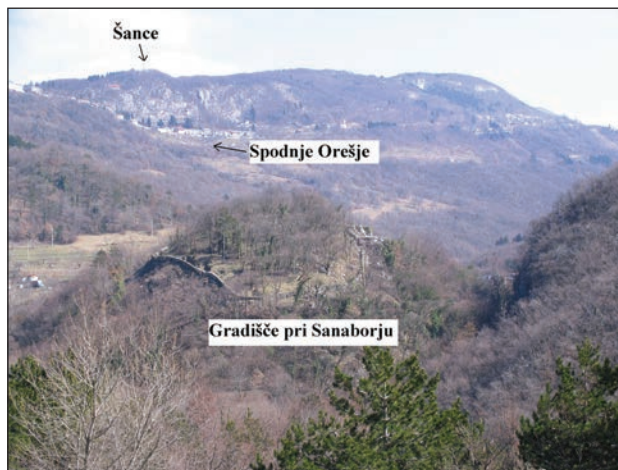
Ravnice proti Sanaborju. Na dnu doline teče hudournik Bela.
Ravnice towards Sanabor. The bottom of the valley is washed by the Bela torrent.

gradu v strmine Kovka. Tudi ta pozicija je s strateškega in z obrambnega vidika precej dobro nastavljena, saj bi Teodozij z veliko težavo razporejal svoje čete po ozki glavni cesti pred Starim gradom, v dolini pa bi ga obko-



Pogled na Sanabor, cerkev sv. Danijela in Gradišče.
A view of Sanabor, St. Daniel's Church and Gradišče.

lile višje ležeče vojaške postojanke Gradišča, Leskovca in Brašljeveca, od koder bi imel sovražnik popoln pregled nad celotnim bojiščem. Obrambna črta bi bila v tem primeru dolga le par kilometrov. Da je to območje zares strateško pomembno, pričča še danes dobro vidna novejša obrambna črta, sestavljena iz jarkov in drugih utrdb. Tik za cerkvijo sv. Danijela (v smeri proti Vipavi) se nahaja manjši grič (Gradišče), ki prehod proti Vrhpoljam dodatno zapira in na katerem so še danes vidne ra-



Utrdba na Gradišču pri Sanaborju. V ozadju je viden zaselek Spodnje Orešje, tik nad njim pa grič Šance, na katerem je Müllner videl ostanke antične utrdbe, sedaj pa je na njem zgrajena velika antena.

Fortification in Gradišče near Sanabor. The hamlet of Spodnje Orešje can be seen in the background and right above it the Šance hill, on which Müllner saw the remains of an ancient fortification and where now rises a large antenna.

zne vojaške utrdbe. Obrambni stolp je tudi Stari grad pri Colu, ki se nahaja točno nad Sanaborjem. Nad tem stolpom se v strme pečine dvigujejo kamniti zidovi, ki spominjajo na rimski zid, kot ga lahko vidimo na Hrušici. Nad Starim gradom na Velikem grebenu stojijo še druge, novejša utrdbe iz armiranega betona. Ta obrambna črta



Italijanske utrdbe iz armiranega betona, zgrajene pred drugo svetovno vojno na Kovku in obrnjene proti bivši italijansko-jugoslovanski meji.
Italian fortification structures in reinforced concrete, built before WWII on Kovk and facing the former Italian-Yugoslav border.

je bila po vsej verjetnosti zidana v 19. in 20. stoletju. Utrjeni grič pri sv. Danijelu bi bil lahko del obrambnih postojank, ki so jih avstrijske čete postavile proti napredujoči Napoleonovi vojski. Na tej poziciji je stalo tudi



***Izstopajoči obrambni jarek na Gradišču ob cerkvi sv. Danijela pri Sanaborju.
An outstanding moat in Gradišče, next to St. Daniel's Church near Sanabor.***

antično gradišče (Petru 1975, 123). Danes je tu vidna utrdba, sestavljena iz dolgega obrambnega jarka, ki teče okrog hriba. Jarek je iz klesanega kamna in ima tudi dva izstopajoča stolpa. Del jarka je iz kamna, del pa iz ce-



***Vojaški jarki na strmem pobočju, ki se dviga nad levim bregom hudournika Bela nad sanaborskim Gradiščem.
Trenches on the steep slope rising above the left bank of the Bela torrent above Gradišče of Sanabor.***

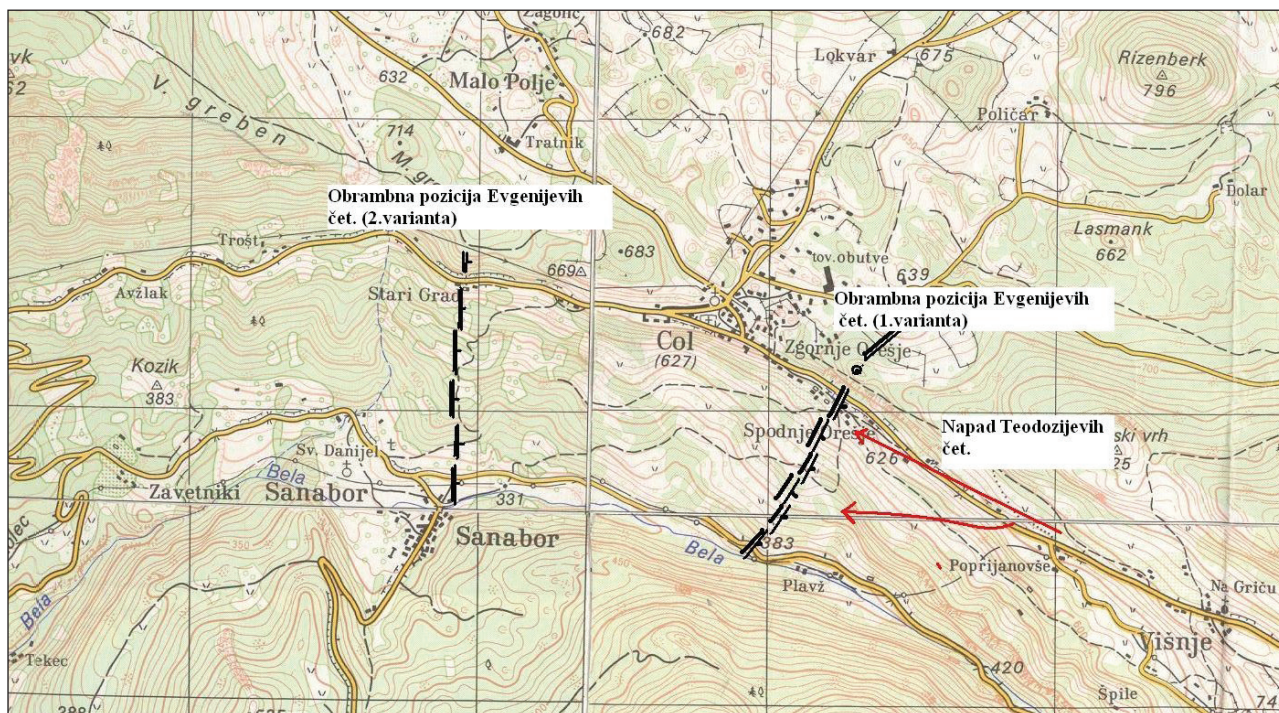
menta. Možno je, da je obrambni kompleks nastajal in se razvijal skozi različna obdobja.

Utrdbe iz armiranega betona na Velikem grebenu Kovka je zgradila italijanska vojska v sklopu svojega obrambnega pasu »Vallo Alpino«. Kar se tiče Starega gradu, lahko predpostavimo, da se je tu nahajal rimski opazovalni stolp, ki je bil del obrambnega kompleksa pri Colu. Dobro vidna obrambna črta je vklesana v skale Leskovca in teče po grebenu hriba od Sanaborja proti Nanosu. Večji del linije je obrnjen proti Hrušici, nekaj obrambnih jarkov iz neometanega kamna pa je obrnjenih tudi proti Vipavski dolini. Del utrdb so najbrž zgradile avstro-ogrske čete že pred prvo svetovno vojno ali med njo in so bile namenjene obrambi v primeru, da bi Italijani predrli fronto na Soči. Na tem območju, kjer se strmo dvigajo Nanoška planota, Kovk in Čaven, bi napredujočo italijansko vojsko še lahko zaustavili. Gradnjo obrambne črte na tem območju so v tridesetih letih 20. stoletja nadaljevali Italijani, ki so se bali morebitnega predora jugoslovanskih čet čez Hrušico. Glede tega je zanimivo, da Italijani niso gradili obrambne linije na Hrušici, temveč dosti nižje okrog Sanaborja in nad Colom. Očitno je bilo tudi njim jasno, da bi na tem območju napredujočo vojsko spravili v past oz. v ozko sotesko in na teh pozicijah lažje nadzorovali oz. zadržali napad. Temu lahko dodamo še bližino vojašnic v Vipavi, od koder bi bile čete na obrambnih položajih v slabi uri.²

Če je bila obrambna črta pri Sanaborju pomembna še pred stoletjem, je zelo verjetno, da je ista pozicija odgovarjala vsem tistim, ki so želeli onemogočiti sovražnikov prehod iz Ljubljanske kotline proti Italiji. To je s strateškega vidika naravna obrambna črta. Strmi grebeni predstavljajo naravni obrambni sistem pred morebitnim napadalcem tako danes kot v preteklosti. Poleg tega so gozdnata območja nad dolino reke Bele, ki se dvigujejo proti Colu in proti Nanoški planoti, primerna za obkoli-tveni manever proti četam, ki bi prihajale iz Ljubljane.

Obe poziciji imata še eno veliko prednost. Nahajata se dobro uro hoda od Vipave, kjer bi imela velika vojska na razpolago velik vodni vir, ki ne presahne niti ob najhujši poletni suši. V trenutku, ko so izvidnice sporočile, da se Teodozijeve čete nahajajo na Hrušici, je lahko Evgenijeva vojska urejeno in mirno zapustila svojo bazo v Vipavi in se razporedila na zgoraj omenjene pozicije. Vsak dober vojskovodja ve, kako pomembno je, da so vojaki pred bitko spočiti in siti. Nasprotno bi bila Teodozijeva vojska precej bolj utrujena, če bi imela za seboj pohod iz Logatca ali z naselbine na Vodichah pod Laniščem (Frelj, 2003, 26) preko Hrušice. Teodozij bi imel ob prehodu čez Hrušico tudi precej težav z vodo; arheologi so ob izkopavanjih na Hrušici sicer odkrili cisterno (Šašel, 1988, 18), vprašanje pa je, ali je Evgenij v njej sploh pustil kaj vode za sovražno vojsko.

² Pred drugo svetovno vojno je bila obrambna črta Leskovec–Sanabor–Kovk za Italijane strateško pomembna, saj je zapirala prehod proti Vipavski dolini oz. proti Italiji.



Izris iz Državnih topografskih kart 1 : 25.000, Ajdovščina, Razdrto, Godovič in Vipava z včrtanimi hipotetičnimi obrambnimi pozicijami na območju Sanaborja, Starega gradu in Orešja.

Plot drawn from National topographic charts 1 : 25,000; Ajdovščina, Razdrto, Godovič and Vipava, with hypothetical defence positions in the Sanabor, Old Castle and Orešje areas marked out.

POSKUS REKONSTRUKCIJE RIMSKE OBRAMBNE ČRTE NA TERENU MED SANABORJEM IN COLOM

V nadaljevanju bo predstavljena hipotetična postavitve Evgenijeve obrambne črte na območju, ki je bilo opisano v prejšnjem razdelku. S tem poskusom se želi preveriti, ali bi lahko rimska vojska s približno 15.000 možmi branila tako področje.

Območje med Orešljem in Belo meri na specialki dobrih 700 metrov, vendar je treba upoštevati, da je to pobočje precej strmo in realno meri približno kilometer. Upoštevajoč, da so bili vojaki postavljeni strnjeno drug ob drugem in da bi bila medosebna razdalja približno 1 meter (Goldsworthy, 2007, 179), bi bilo v ravni vrsti približno 1000 mož. Za dobro obrambo so bile v rimski vojski potrebne 3 ali 4 vrste vojakov (Goldsworthy, 2007, 179) oz. 6 (Cimino, 2010). Če upoštevamo 4 vrste, bi bilo na tej liniji razporejenih 4000 vojakov; če je bila obrambna črta izredno močna, bi to pomenilo 8 vrst (8000 mož). Pri taki razporeditvi sta prvi dve vrsti vojakov strnjeno obrnjeni s kopji in ščiti proti sovražniku. Ostali dve vrsti psihološko podpirata prvi dve. Vrste, ki stojijo v ozadju, lahko na napredujočega sovražnika izmenično mečejo kopje ali streljajo z lokom ali mečejo *plumbate* (Alexandra – Gilbert, 2009, 52).

Arbogast je moral zaščititi tudi desno in levo krilo, kljub temu da so bila ta območja skoraj neprehodna.

Na desnem krilu (Nanoška planota) bi lahko uporabil tudi manjše število vojakov (1000), ki bi samo pazili, da ne bi kateri od Teodozijevih oddelkov poskušal izvesti prodora po Nanoški planoti. Na levem krilu (proti Vodičam) bi bilo potrebnih nekoliko več vojakov (2000), ki bi zasedali vrhove, ki se od vzhoda spuščajo proti Colu in bi zaprli prehod po paralelni, stranski Vodiški dolini.

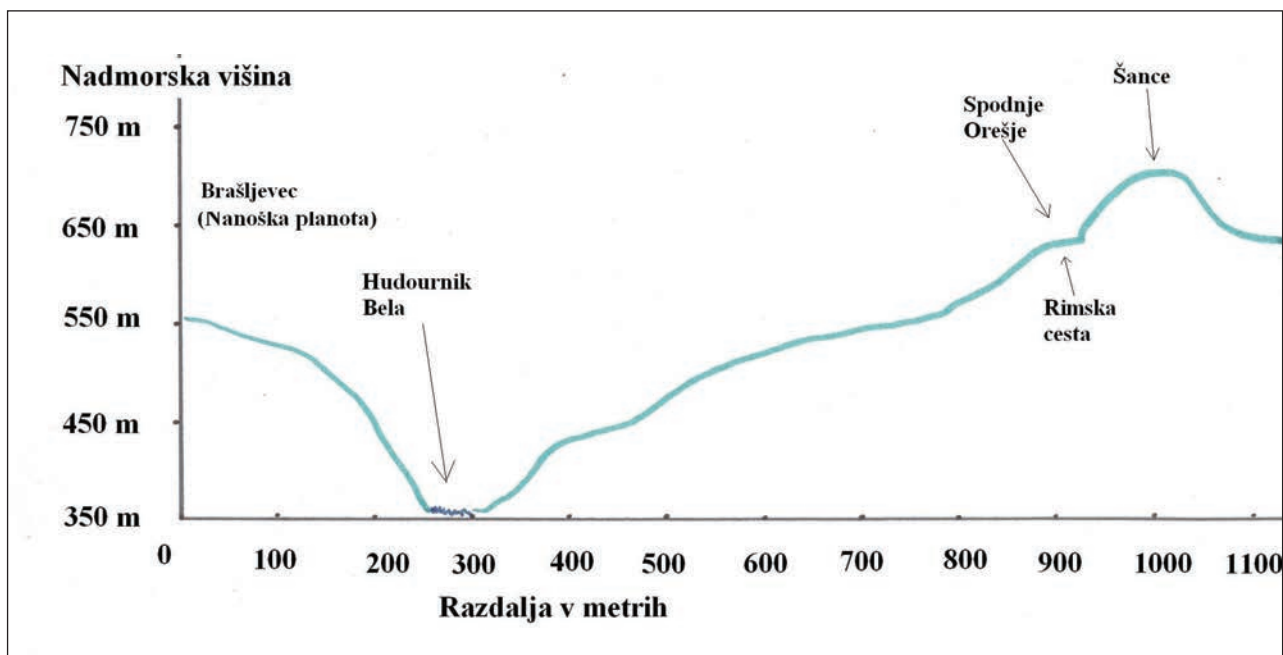
Določeno število vojakov, npr. 1000, je vsak rimski poveljnik ohranil »za rezervo«, t.i. *subsidiarles acies* (Le Bohec, 2008, 205) v neposredni bližini bojišča, da bi jih poslal na tisti del bojne črte, kjer bi lahko grozil sovražnikov preboj.

V virih je omenjena bojna enota, ki bi morala Teodozijeve čete napasti v hrbet in ki bi lahko v tem primeru štela 4000 dobro izurjenih mož.

Pripomniti je treba, da je imel Arbogast več časa za pripravo na obrambo in da je lahko na teh pozicijah namestil tudi kak lahek vojaški stroj, kot so npr. *carroballiste* (Le Bohec, 2008, 182), oz. *manuballistae* (Cascariño – Sansilvestri, 2009, 163) ki bi sejele strah in smrt med napadalci.

Če seštejemo zgoraj omenjena števila, dobimo skupni seštevek od 12.000 do 16.000 mož, kar odgovarja približno povprečnemu številu večjih armad IV. stoletja, kot že omenjeno v prejšnjih vrsticah.

Obrambna črta Leskovec–utrdba pri sv. Danijelu–Stari grad je nekoliko daljša, vendar so določeni



*Prezrez terena na višini Šance–Orešje–hudournik Bela.
Cross-section of the terrain at the level of Šance–Orešje–the Bela torrent.*

predeli, kot npr. območje med sv. Danijelom in Leskovcem, skalnati, strmi in zelo težko prehodni. Na teh postojankah ne bi bilo treba postaviti štirih strnjanih vrst vojakov. Edino predel med Starim gradom in sv. Danijelom je nekoliko bolj položen oz. podoben območju med Orešljem in Belo. Tudi na tem območju bi bila lahko razporeditev približno podobna prejšnji in bi za dobro obrambo zadostovalo od 12.000 do 16.000 vojakov.

Obkolitveni manevri napadalca, ki bi spodkopali obrambo, so na tem območju nemogoči, saj bi moral Teodozij s svojimi četami v neprehodne predele Nanosa oz. v strme pečine Križne in Srednje gore, od koder bi se težko spuščal v dolino.

O zasedi, ki jo je Evgenij pripravil Teodoziju, kot že omenjeno, poročajo milanski škof Ambrozij (Bratož, 1994, 10), Rufin iz Ogleja (Rufino, 1986, 174) in Orozij (Orosio, 1993, 363). Evgenij je pod vodstvom poveljnika Arbitiona pripravil posebno vojaško enoto, ki bi ostala skrita nekje v gozdovih v smeri proti Črnemu Vrhu oz. Nanosu. Ob pravem trenutku, ko bi Teodozijeve čete napadale Evgenijevo obrambo, bi se Arbitionove enote spustile iz zasede, Teodozijevim četam zaprle pot za umik, jih obkolile in jih v težko prehodni soteski med Colom in Hrušico uničile. Vendar je ta enota odpovedala in Sozomenos (Bratož, 1994, 17) natančneje izpostavi prestop Arbitionove armadne skupine na Teodozijevo stran. Če si ogledamo omenjeno območje ter si nekoliko zamislimo napad in obrambo, lahko vidimo, da bi lokacija odlično ustrezala zasedi, ki naj bi jo pripravil Evgenij. Vojna usoda je Evgeniju obrnila hrbet v trenutku, ko

ga je poveljnik Arbition zatajil in prestopil na Teodozijevo stran. Na tak način je imel Teodozij tudi v primeru, da ne bi uspel predreti obrambne črte Evgenijevih čet, vsekakor odprto pot za morebitni umik. Poleg tega so Arbitionove čete dodatno okrepile Teodozijeve enote, ki so tako imele na razpolago nove sile. Nepričakovana okrepitev Teodozijevih čet je bila gotovo eden izmed odločilnih vzrokov, ki je botroval ponovnemu poskusu napada in cesarjevi zmagi.

POKOPALIŠČE PADLIH VOJAKOV

Poleg iskanja terena, na katerem se je odvijala bitka pri Frigidusu, ostaja odprto vprašanje, kam so pokopali padle z obeh strani. Temu je treba dodati še dejstvo, da je bil del Gotov pokristjanjen (Buora, 2008, 41) in da so tudi ti pokopavali svoje pokojne (Villa, 2008, 52). Če je bitka zares potekala nekje med Colom in Sanaborjem, moramo pokopališče iskati na tem območju. Mrtve bi težko pokopali na strmih pobočjih, obenem pa jih niso mogli vlačiti daleč proč od bojišča. Lociranje množičnega vojaškega grobišča lahko iščemo na položnejših terasah pobočja, ki se spuščata proti hudourniku Beli ali pa prav v dolini Bele. Položne travnate ravnice se nahajajo na območju sedanje cerkvice sv. Danijela pri Sanaborju in na obronkih kotanje okrog Sanaborja. V tem kraju se sicer ozka dolina precej razširi in tu bi bilo mogoče pokopati večje število mrtvih. Ljudsko izročilo pravi (Plesničar, 1997, 47), da so kristjani iz Črnič in Šempasa nosili svoje pokojne pokopavat k cerkvi sv. Danijela v Sanabor. To je sicer nenavadno, ker sta ti dve

vasi precej oddaljeni od Sanaborja. Možno je, da je bil dobršen del padlih vojakov kristjanov in da so bili zaradi tega pokopani na krščanski način. S tem dejanjem je bilo ustvarjeno prvo večje krščansko pokopališče daleč naokrog. Iz tega bi lahko sledilo, da so prvi kristjani v Vipavski dolini nosili svoje pokojne prav na to pokopališče. Da je cerkev zelo stara, priča tudi njen patrocinijski (Truhlar, 1973, 92).

Vojaki, ki so padli pri Frigidusu, bi lahko bili pokopani nekje okoli te cerkve (ali pa celo na samem pokopališču), torej v bližini bojišča. Posvetitev sv. Danijelu ima neko simbolično logiko,³ ljudsko izročilo o zelo starem krščanskem pokopališču pa to tezo dodatno potrjuje.

REKA FRIGIDUS

V spisu, ki ga je napisal pesnik Claudius Claudianus iz Aleksandrije (Šašel-Petru, 1971, 30), je omenjena reka Frigidus, ki naj bi bila *amnis*, kar pomeni hudournik ali pa velika vodnata reka – veletok (Bratož, 1994, 8). Reka Vipava temu opisu ne odgovarja, saj nikoli ne presahne in niti ni veletok; isto velja za Hubelj. Gotovo pa je pravi gorski hudournik potok Bela, ki je pritok reke Vipave in teče skozi Sanabor mimo Vrhpolj in vasi Vipava. Če je pisec zares poznal območje bitke in je imel v mislih hudournik Belo, je gotovo uporabil pravi izraz. Belo je mogoče razumeti tudi kot nadaljevanje reke Vipave. Mogoče so antični geografi mislili, da reka Vipava izvira kot navaden potok ali hudournik nekje v »Alpah«



**Hudournik Bela v bližini vasi Vipava.
The Bela torrent near the town of Vipava.**

pod Hrušico. Tudi Soča je takoj po izviru v Trenti podobna hudourniku, ki je ob poletni suši največkrat suh in se šele nižje v dolini napolni z vodo.

Claudius Claudianus iz Aleksandrije omenja, da bi reka zaradi kupov mrličev zastala, če ne bi njenega toka pospešil deroč dotok krvi (Šašel-Petru, 1971, 30). Ta trditev je po vsej verjetnosti sad poetične fantazije. Lahko pa bi bila tudi resnična, če upoštevamo, da je hudournik Bela v okolici Sanaborja relativno majhen in bi bilo dovolj nekaj desetlin trupel, da bi se tok zaustavil.

BURJA

Razni viri (Claudius Claudianus, Ambrosius – De obitu Theodosii, Rufinus, Augustinus in Orosius), ki omenjajo bitko pri Frigidusu, poročajo o orkanskem vetru, ki naj bi butnil v vojake in odločilno spremenil potek bitke. Burja v Vipavski dolini (in seveda tudi na območju Sanaborja in Cola) večkrat v letu piha s silovito močjo (Kovač, 1996, 110). V takih primerih bi bilo streljanje z lokom ali pa metanje kopij proti burji dokaj oteženo ali celo onemogočeno. Ravno tako bi bilo oteženo upravljanje ščitov, v katere bi butali sunki vetra. Vojaki, ki bi stali v obrambi z obrazom, obrnjenim proti burji, bi s težavo gledali proti napadalcem, saj močna burja nosi s seboj tudi prah, zemljo, listje in drugo, kar je zelo moteče za oči. Kljub temu da se Sanabor in Col ne nahajata neposredno v Vipavski dolini, piha burja tudi tu z veliko močjo, kot nižje v Vipavi ali Ajdovščini. Močna burja, ki je zapihala po neurju, bi hudo motila Evgenijevo vojsko, ki je bila postavljena v smeri sever–jug. Na tej poziciji bi Evgenijevim vojakom burja pihala v obraz in jih motila pri vojaških operacijah. Če temu dodamo tudi psihološki element nepredvidenega ponovnega napada Teodozijevih čet, razumemo, zakaj se je vojaška sreča obrnila v prid Teodozijeve vojski. Obratno je bila burja manj moteča za Teodozijeve vojake, ki so jim sunki vetra pihali v hrbet. Vojaški ščiti so kot jadra vlekli Teodozijeve vojake naprej proti obrambnim črtam. Verjetno burja v bitki ni bila tako odločilna, kot so jo potem prikazali razni pisci. Glavni vzrok Teodozijeve zmage je bila izdaja Arbitrionovih čet.

ZAKLJUČEK

Ostanke bitke pri Frigidusu bi bilo treba iskati na ožjem območju, ki gre od Sanaborja proti Colu. Seveda je bistveno tudi vprašanje, koliko vojakov je v tej bitki sodelovalo in koliko jih je v resnici padlo. Frelih izpostavlja

³ To tezo je mogoče podkrepiti z dejstvom, da je cerkev posvečena starozaveznemu preroku sv. Danijelu. Izraelski prerok Danijel (eden izmed štirih največjih prerokov Stare zaveze) je leta 605 pred Kristusom prišel v babilonsko sužnost. S svojo modrostjo si je pridobil velik ugled in dosegel najvišje službe pod babilonskimi kralji Nabuhodonozorjem, Baltazarjem in Darijem. Nekateri njegovi podrejeni so se zarotili proti njemu in ga po krivem ovadili kralju Dariju. Ta ga je dal zapreti v levjo jamo, kjer naj bi ga levi raztrgali in pojedli. Zaradi božjega posega levi Danijelu niso storili nič hudega. Naslednji dan je babilonski kralj našel Danijela živega in zdravega, kar je pomenilo, da je nedolžen. Za kazen je kralj vrigel v levjo jamo zarotnike in levi so jih raztrgali (Miklavčič – Dolenc, 1972, 181). Ta zgodba ima precej skupnega s Teodozijevo bitko, saj je tudi sam cesar padel v dobro zastavljeno smrtno zasedo, iz katere ga je rešil božji poseg, ki mu je poklonil nepredvidljivo zmago; Evgenija so obglavili, njegov general Arbogast pa si je sodil sam.

možnost, da bitka mogoče le ni bila tako krvava, kot so jo opisali antični pisci (Freljih, 2003, 37). Če pa je bila bitka zares tako krvava, kot pravijo razni viri, bi morali na samem bojišču najti kak ostanek uporabljene opreme. Po bitki so vojaki pokopali trupla padlih tovarišev in glede na to, da je bila vojaška oprema dragocena, so seveda pobrali tudi razne sulice, sablje, ščite in drugo opremo, ki je ležala na bojišču. Ne glede na velikost bitke bi bile najdbe lahko tudi skromne. Kar se tiče pokopališča padlih vojakov, bi ga bilo treba iskati na območju cerkve sv. Danijela oz. na položnih pobočjih okrog Sanaborja.

Lokacija med Sanaborjem in Colom odgovarja sicer skromnim pisnim podatkom.⁴ Nahaja se neposredno na območju, kjer je bila speljana glavna rimska cesta iz Panonije v Italijo. Strateško je to odlična pozicija za zasedo, ker se nahaja v tesni soteski *Alpium fauces* (Rufinus, *Historia ecclesiastica*, 11, 33, prevod Šašel, Petru, 1971, 33), v kateri teče prav tako v virih omenjeni hudournik. Tu so stali razrušeni stolpi in trdnjave (Claudius Claudia-

nus, *Panegyricus dictus Probino et Olybio consulibus*, v. 103–112, prevod Šašel-Petru, 1971, 30), ki bi jih lahko iskali na območju, ki se razteza med Sanaborjem, Starim gradom in Orešljem pri Colu, kjer utrdbe (sicer večinoma sodobne) tudi dejansko obstajajo. Bitka se je odvijala *in descensu montis* (Rufinus, *Historia ecclesiastica*, 11, 33, prevod Šašel-Petru, 1971, 33) oz. ob vznožju gore, kar odgovarja opisanemu območju. Poleg tega v dolini med Sanaborjem in Colom gotovo piha burja in okrog bojišča se dvigajo razne vzpetine, s katerih je lep razgled na celotno bojišče in na katerih bi imela Evgenij in Teodozij pregled nad bojiščem. Za razliko od območja pri Vrhpoljah je na območju med Colom in Sanaborjem izpričanih precej antičnih arheoloških najdb. V zračni črti se Sanabor nahaja samo nekaj kilometrov od Vrhpolj, kjer naj bi se po dosedanjih teorijah odvijala znamenita bitka. Nova lokacija dosedanjih trditev torej bistveno ne spreminja, ampak z vojaškega vidika samo nekoliko natančneje opredeljuje območje bojišča.

4 Odgovarjala bi celo Rufinovemu opisu prizorišča spopada, v katerem rabi množinsko obliko "v dolinah" (Bratož, 1994, 11), saj je možno, da se je nekje po Hrušici odcepila stranska pot, ki je šla po paralelni stranski dolini mimo Vodice (kjer se nahaja pomemben vodni vir) do Cola.

ATTEMPT TO LOCATE THE PLACE OF THE BATTLE OF FRIGIDUS (394) IN THE AREA BETWEEN SANABOR AND COL

Andrej ŠTEKAR

34151 Opicina (TS), Ul. Alpini 32, Italija
e-mail: andrej.stekar@tin.it

SUMMARY

In 394 the roman emperor Theodosius I. started his military campaign against the usurper Eugenius. The two armies faced at the Battle of Frigidus in September 394. The army of Eugenius was commanded by the general Arbogast that was an expert general. In the battle of the Frigidus Eugenius it set in action an ambush in which it hoped to destroy the army of Theodosius. Beside Theodosius fought a strong contingent of Goths that were defeated in a first attempt of assault to the positions of Eugenius. The ambush had to end so that a contingent of the troops of Arbogast had to attach to the shoulders of the army of Theodosius. This it not happened because the contingent passed from the part of Theodosius. This betrayal gave way to Theodosius to reorganize his own troops and to bring her to a new assault during which the troops of Eugenius were defeats. Eugenius was killed, while Arbogast committed suicide. The historians Otto Seeck and Georg Veith sustained that the battle of the Frigidus was fought in the zone among Vrhpolje, Duplje and Zemono. With this thesis it agrees also Francois Paschoud that it visited the zone in 1975 and in 1977 but quickly because the area was under tightened overseeing of the army. With the development of the battle in this zone they agree also Davorin Vuga and the professor Rajko Bratož that however it doesn't enter in detail on the precise location. Other authors think that the battle developed in the proximities of the river Hubelj, that passes near the walls of Castra or Ajdovščina. Karl Pick and Walter Schimd think that Eugenius set his base near Ustje and that the line of battle departed from here toward Castra. Jaro Šašel in his description of the battle sustains that the Frigidus is the river Hubelj, but it doesn't say anything about the precise location of the battle. Marko Frelih proposes an alternative location of the battle that according to him it developed somewhere around the river Soča.

The zone between Vrhpolje and Zemono is densely inhabited and cultivated. Recently south of Zemono a highway has been built, but traces of the battle have not been found. The valley of the stream Bela it widens from Col toward Vrhpolje and it becomes level. The positioning of the troops of Eugenius in this area would not have a lot of sense because the army of Theodosius would have been able to unfold once going out of the valley of the Bela.

Even if we have not given precise information on the consistence of the Roman military troops of the IV century, some authors think that in the main battles of the IV century the military contingent that operated had a numerical consistence among the 10.000 and the 20.000 soldiers. Keeping in mind that the battle of the Frigidus was a civil war in which taken part the same army, the attempt of reconstruction of the battle it is based on the presupposition that here two armies fought one against other with a strength among the 10.000 and the 20.000 soldiers. In the battles the number of the soldiers is not always fundamental. More importance has the discipline, the experience, their equipment and their provisioning. Theodosius perhaps had the numerical superiority, but with undisciplined troops with few experience. The battle of the Frigidus it developed on a difficult ground chosen by the defenders really to hinder the enemy. Arbogast that was a good general chose a ground for the battle where he would have been able to easily defeat and to destroy the hostile army. If he was attested on the fortifications at Ad Pirum he would have stopped the advance of Theodosius which would be been able to withdraw to Emona to winter and to retry a new attack the following year. Arbogast knew that Theodosius had a contingent of cavalry that sometimes was decisive for the fates of the battle. Just in the battle of Adrianople in 378 the Gothic cavalry destroyed the Roman army. The positioning of the troops on the river Hubelj or near Castra would have had little sense because here Theodosius would have been able to unfold his cavalry.

Two are the ideal lines to set a trap to the Roman troops that were advancing from Emona toward Aquileia. The first line could be set between the village of Orešelj and Sanabor. Above Orešelj a fortification existed but now it is destroyed. Because of the steep ground the cavalry was unusable here. The second line could be some widest and it could depart from the Leskovec mountain toward the stream Bela behind the church of sv. Danijel to Sanabor to climb then toward Stari grad toward the steep slopes of the Kovk mountain. Also this could easily be a good defensible position. This last is surely a militarily strategic zone because they are still visible different fortifications built in modern epoch.

The line of defence that goes from Orešelj up to the stream of Bela it is long around a kilometer. To have a front of very strong defence served as 8 lines of soldiers (but they were normally enough 3, 4 or 6 lines) they would be necessary 8.000 soldiers. Even if the right and left wing was set on an extremely steep ground and difficult to pass Arbogast would have had the necessity of two thousand more soldiers to check that the enemies didn't try some passage to the sides. Besides this in the sources it is mentioned a contingent of soldiers that would have had to attach

to the shoulders of Theodosius. In this case we could consider further 4000 soldiers. If we add the above-mentioned numbers, we find an army that has gone since 12.000 to the 16.000 soldiers that it corresponds to the average of the great Roman armies that fought in the IV century.

Possible cemeteries of the dead soldiers in battle could be on the terraces of the area taken in consideration or around the actual church of sv. Danijel to Sanabor. In the sources the river Frigidus is called amnis, which can mean a stream. The river Vipava is not a stream. Surely it is a stream of mountain Bela that it could also be taken as a prolongation of the river Vipava. The wind bora that would have blown during the battle turning upside-down the fates of it, blows strong also in the zone among Sanabor and Col. Here the wind would have blown against the lines of defence creating disarrangement among the troops of Eugenius.

The rests of the battle should be looked for in the narrow area that goes from Sanabor and Bela. Naturally it is open the matter how much bloody it was indeed this battle. The zone considered in this research responds to even though scarce descriptions of the authors of the epoch.

Key words: Frigidus, Theodosius I, Eugenius, Arbogast, roman army, Sanabor, Col, Orešelj, Kovk, Vipava, Ajdovščina, sv. Danijel, Bela.

BIBLIOGRAFIJA

- Alexandra, A. & F. Gilbert (2009):** Légionnaires, auxiliaires et fédérés sous le Bas-Empire romain. Paris, Éditions Errance.
- Barbero, A. (2005):** 9 agosto 378 il giorno dei Barbari. Bologna, Gius. Laterza & Figli.
- Bratož, R. (1996):** Westillyricum und Nordostitalien in der Spätromischen Zeit – Zahodni Ilirik in severnovzhodna Italija v poznorimski dobi. Ljubljana, Narodni muzej.
- Bratož, R. (1994):** Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških avtorjev. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Buora, M. (2008):** La lingua e la religione dei Goti. V: Goti dall' Oriente alle Alpi. a cura di Buora M. e Villa L., Trieste, Editreg.
- Cascarino, G. & C. Sansilvestri (2009):** L'esercito romano – armamento e organizzazione, Vol. III: Dal III secolo alla fine dell'impero d'Occidente. Rimini.
- Ciglenečki, S., Mikl Curk, I. & D. Vuga (1993):** Po poteh rimskih vojakov v Sloveniji – In the Footsteps of Roman Soldiers in Slovenia. Ljubljana, Delo.
- Cimino, G. (2010):** L'esercito imperiale Romano nel IV secolo (II parte). V: It.cultura. storia. Militare, <http://www.icsm.it/articoli/ri/esimprom2.html>;
- Državna topografska karta 1 : 25.000, Ajdovščina 130 (1997).** Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije.
- Državna topografska karta 1 : 25.000, Razdrto 149 (1998).** Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije.
- Državna topografska karta 1 : 25.000, Godovič 131 (1997).** Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije.
- Državna topografska karta 1 : 25.000, Vipava 148 (1997).** Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije.
- Frelih, M. (2002):** Problem lociranja bitke kod rijeke Fluvius Frigidus godine 394. V: Tabula 2002, 5, Pula, 25–46.
- Frelih, M. (2003):** Logatec – Longaticum in rimski obrambni sistem Claustra Alpium Iuliarum, s prispevkom o bitki pri reki Frigidus (Soča) leta 394. Logatec, Turistično društvo Logatec.
- Goldsworthy, A. (2007):** Storia completa dell'esercito romano. Modena, Logos.
- Heather, P. (2005):** La caduta dell'impero romano. Milano, Ed. Mondolibri.
- Kovač, M. (1996):** Bora or Summer Storm: Meteorological Aspect of the Battle at Frigidus, V: Bratož R.: Westillyricum und Nordostitalien in der spätromischen Zeit – Zahodni Ilirik in severnovzhodna Italija v poznorimski dobi. Ljubljana, 109–119.
- Le Bohec, Y. (2008):** Armi e guerrieri di Roma antica. Da Diocleziano alla caduta dell'impero. Roma, Carocci ed.
- Leppin, H. (2008):** Teodosio il Grande. Roma, Salerno Editrice.
- Maraval, P. (2009):** Théodose le Grand (379–395). Le pouvoir et la foi. Librairie Arthème Fayard.
- Mac Dowall, S. (2001):** Adrianople AD 378 The Goths crush Rome's legions. Oxford, Osprey Publishing.
- Mattingly, H., Sutherland, C.H.V. & R.A.G. Carson (1997):** The Roman Imperial Coinage – Vol. 9. Valentinian I. – Theodosius I. (RIC), London, Spink & Son.
- Mihelič, M. (2005):** Ali je bila reka Frigidus res Soča? V: Profil, januar 2005, Ljubljana, 20–21.
- Miklavčič, M. & J. Dolenc (1972):** Leto svetnikov tretji del (julij – september). Založba katoliških duhovnikov, Ljubljana.

Müllner, A. (1996): Emona. Ilustrirane arheološke študije s Slovenije in okolice ali kje je Emona dejansko bila? Ljubljana, 1879/1996, Knjižnica Slovenskega bibliofilskega društva.

Orosio, (1993): Le storie contro i pagani – Volume II (Libri V-VII): A cura di Lippold A., Roma, Fondazione Lorenzo Valla.

Osmuk, N., Svojšak, D. & B. Žbona-Trkman (1994): Ajdovščina Castra. Ljubljana, Ministrstvo za kulturo: Zavod Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Paschoud, F. (1979): Zosime Histoire Nouvelle, Tome II 2. partie (Livre IV). Paris, Société d'édition "Les Belles Lettres".

Paschoud, F. (1997): Pour un mille six centième anniversaire: le Frigidus en Ebullition. Brepols, V: Antiquité tardive: revue internationale d'histoire et d'archéologie, 5, Association pour l'Antiquité Tardive, 275–280.

Petru, P. (1975): Sanabor. V: Arheološka najdišča Slovenije. Ljubljana, Slovenska Akademija znanosti in umetnosti – Inštitut za arheologijo, 123.

Pick, K. & W. Schmid (1922–1924): Frühgeschichtliche Befestigungsanlagen im Bereiche der Isonzofront. Wien. V: Jahreshefte der Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien, Band XXI-XXII, 277–308.

Plesničar, P. (1997): Ajdovščina. Pogled v njeno preteklost. Komentirana objava zgodovine Ajdovščine in Šturij. Nova Gorica, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.

Rufino, (1986): Storia della chiesa. A cura di Lorenzo Dattino. Roma, Città nuova editrice.

Seeck, O. & O. Veith (1913): Die Schlacht am frigidus. Leipzig. V: Klio Beiträge zur alten Geschichte, 451–467.

Springer, M. (1996): Die Schlacht am Frigidus als quellenkundliches und literaturgeschichtliches Problem. V: Bratož R.: Westillyricum und Nordostitalien in der Spätromischen Zeit – Zahodni Ilirik in severovzhodna Italija v poznorimski dobi. Ljubljana, Narodni muzej, 45–94.

Šašel, J. (1988): Ad Pirum – Rimska štabna baza na Hrušici. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Ljubljana.

Šašel, J. & P. Petru (1971): Clavstra Alpivm Ivliarvm I Fontes. Ljubljana, Narodni muzej.

Treadgold, W. (2007): Bisanzio e il suo esercito 284–1081. Gorizia, Libreria editrice Goriziana.

Truhlar, F. (1973): Problem starih patrocinijev v Sloveniji. V: Bogoslovni vestnik, Leto 33, zvezek 1-2, 61–117.

Vuga, D. (1984): Vipavska dolina 1 – Arheološki vodnik. Ljubljana, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije.

Villa, L. (2008): Il costume e gli usi funerari. V: Buora M. – Villa L. Goti dall'oriente alle Alpi, Trieste, 52–64.